

Картаева Т.Е., Шаухарова Г.

**Музей ісінде қор өңдеу
бағдарламаларын игерудің
маңызы**

Мақалада шетел музейлеріндегі қор өңдеу бағдарламаларының дамуы мен музей ісіне енгізілу тәжірибелері, сондай-ақ цифрлы өңделген қорды қалыптастыру, отандық музейлер желісіне Музеолог бағдарламасының енгізілу мәселелері қарастырылады. Цифрлы өңделген мұралар жүйесі – мәдени мұраны сақтау жолдарының бір түрі, бұл бағытты ЮНЕСКО-ның Бас конференциясының 32-сессиясында «Цифрлы мұраны сақтау туралы Хартия» негізінде бекіткен. Цифрлы мұралар жүйесі музей қорының электронды ресурстар базасы бола отырып, өзіне дыбыстық түсіндірмелер, затты қозғалмалы, жан-жақты, барлық қырынан көрсете алатын функцияларға ие, әрі бағдарламалық қамтулар мен веб-парақтардан тұрады. Музеолог бағдарламасы Орталық Азия музейлеріне музейлік қор базасы ретінде енгізілген. Бағдарламаны енгізудегі негізгі мақсат мәдени және тұрмыстық мұраларды сақтау, ақпараттандыру, каталогтау, музей құндылықтарын әлемдік деңгейде насихаттау жолдарын жетілдіру болып табылады.

Түйін сөздер: мұражай, мәліметтердің электронды базасы, цифрлы өңдеу, музейлік компьютерлік бағдарлама.

Kartaeva T., Shauharova G.

**The value of programs in
the processing of the fund in
museums**

This article examines the process of computerization in museums. The authors analyzed the main stages of the introduction of the newest technologies into museum affairs. Digital heritage – a form of cultural heritage enshrined in the «Charter on the Preservation of the Digital Heritage», adopted at the 32nd session of the General Conference of UNESCO (2003). The digital heritage is a collection of electronic resources include text documents, databases, still and moving images, audio, graphics, software and web pages. The «Museolog» was introduced in the museums of Central Asia as a database of museum collections. The purpose of the program implementation is museum conservation and use of heritage, maintaining cultural and educational activities, cataloging cultural objects and everyday life.

Key words: museum, electronic database, digital processing, museum computer program.

Картаева Т.Е., Шаухарова Г.

**Значение программ
при обработке фонда
в музейном деле**

В данной статье рассматривается опыт работы по внедрениям и развитию программ по обработке фондов музеев зарубежом, а также создание цифрового фонда и внедрение программы «Музеолог» в отечественных музеях. Цифровое наследие – форма культурного наследия, закреплённая в «Хартии о сохранении цифрового наследия», принятой на 32-й сессии Генеральной конференции ЮНЕСКО (2003). Цифровое наследие представляет собой совокупность электронных ресурсов, включает в себя текстовые документы, базы данных, неподвижные и движущиеся изображения, звуковые и графические материалы, программное обеспечение и веб-страницы. Программа «Музеолог» была внедрена в музеях Центральной Азии как база данных музейных фондов. Цель внедрения программы музеолога, сохранение и использование наследия, ведение культурно-просветительской деятельности, каталогизация предметов культуры и быта.

Ключевые слова: музей, электронная база данных, цифровое обслуживание, музейная компьютерная программа.

**МУЗЕЙ ІСІНДЕ
ҚОР ӨНДЕУ
БАҒДАРЛАМАЛАРЫН
ИГЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ**

Әлем музейлері жүйесінде соңғы онжылдықтарда нарықтық заманға бейімделген түбегейлі бетбұрыс жасалып, музей ісінде маркетинг, менеджмент, фандрейзинг, Паблик Рилейшнз (PR) деген жаңа бағыттар қалыптасты. ХХІ ғасыр – инновация заманы, заман көшінен қалмау үшін жаңа технологияларды игеруге, жаңалыққа құмар болуға тиіспіз, себебі бұл заманда ғылым мен инновация ажырамас егіз ұғымға айналууда. Қазіргі таңдағы ғылыми-теориялық қарекет музей ісіне басқаша көзқарастың болуын, яғни қазіргі өскелең қоғамның талаптарына сай биімделуін, музей ісін ұйымдастыруда түбегейлі бетбұрыстардың болуын, жаңа методологиялық көзқарастың болуын, музейлердің ғылыми-техникалық базасын қалыптастыруды, оны практикамен ұштастыруды талап етеді.

Әлем музейлері жүйесінде ақпараттық технологияларды дамыту ХХ ғ.-дың орта кезеңінен басталады. Музейлік ақпараттық технология жүйесі өз қалыптасуында алғашқы қарапайым бағдарламалық ізденістерден бастап, көпсатылы үдерістерді тәжірибеге енгізіп, көпкешенді ақпараттық жүйеге көшу жолдарын игерді. Музей жүйесіне компьютерлік бағдарламаларды ендірудің алғашқы қарлығаштары АҚШ, Канада және Батыс Еуропа музейлері болып табылады. АҚШ музейлері тарихында ХХ ғасырда қор экспонаттарын жүйелеу, жинау мақсатында бірнеше бағдарламалар пакетін жасаған. 1963 жылы АҚШ-тың Ұлттық жаратылыстану тарихы музейі қор коллекцияларын жүйелеудің жаңа арнайы ақпараттық SELGEM (SELF-Generated Master) пакеті бағдарламасын жасаумен айналысатын арнайы комитет құрған, жаңа бағдарламаға бұрынғы SIIR (Smithsonian institution information systems) бағдарламасын негіз етіп алған. Арнайы бағдарлама жасалған кезеңнен бастап коммерциялық емес басқа ұйымдар жүйесіне таралған. АҚШ музейлерінің көпшілігі университеттер базасы негізінде құрылған, сондықтан да мұндай музейлер жүйесінде ақпараттандыру мәселесімен университеттің профессор-оқытушылар, ғалымдар тобы айналысқан. Қор материалдарын компьютерлік жүйелеуге мәліметтерді бір орталықтан ақпараттандыру негіз болады [6].

1967 жылы университет музейлері аясында – TAXIR (Taxonomic information retrieval) пакеті; Оклахома штаты университетінің этнологиялық коллекциясын инвентаризация-

лау мақсатында GYPSY (General information processing system) пакеті жасалған. 1967 жылы Джек Гуллер жасаған GRIPNOS (General retrieval and information processor for humanities oriented studies) пакетін кең қолданысқа енгізу үшін «Музейлік компьютерлік жүйе» ұйымы (MCN) құрылды. 1969 жылы MCN ұйымдастырушыларының бірі Давид Вэнс GRIPNOS бағдарламасын 12 ірі музейге енгізу жобасын жасаған, жоба каталогы 2000 музей затын біріктірген.

1971 жылы Арканза штатының археологиялық қызметі базасында Роберт Чинхолла археологиялық заттар туралы мәліметтер базасын жасау мақсатында халықаралық конференция ұйымдастырған. 1972 жылы Музейлік мәліметтер банкісінің координациялық комитеті құрылып, ол 1977 жылға дейін жұмыс жасаған. Осы жылы «IBM» GIS (Generalized information system) компаниясының көпкешенді жүйесі аясында АҚШ және Канада елдерінің өсімдіктері мәліметтерінің жалпы базасын қамтитын пакет жасалған. Бұл пакет табиғат музейлерін инновациялау көрсеткіші болды.

1975 жылы Аризона штатының музейлер жүйесі көпшілікке музей заттарын таныстыратын REGIS (Arizona state museum's interactive REGIStration system) пакетін ұсынған.

1975 жылы Роберт Чинхоллдың «Музейная каталогизация в компьютерном веке» атты тақырыпта монографиясы жарық көріп (1983 жылы орыс тіліндегі аудармасы айналымға енген), онда жоғарыда көрсетілген бағдарламалық пакеттердің қолданыс аясы қамтылды. 1978 жылы Роберт Чинхолл тарихи музейлер қорын каталогтаудың инновациялық жүйесін жасауға бағытталған «Номенклатура для каталогизации музея: система классификации искусственных объектов» атты еңбегін айналымға ендірген. Роберт Чинхоллдың ұсынысы негізінде 1979 жылы өнер және сәулет нысандарын сипаттаудың, тізімге алуды стандарттаудың арнайы сөздігін жасаумен айналысатын АТТ (Art and Architecture Thesaurus) тобы құрылған [9].

1970 жылдың соңында АҚШ музейлері музей заттарының банк көлемін кеңейтіп, 2000 экспонаттардың бейнесін ашық, нақты көрсететін видеодисктарды айналымға ендірді.

1980 жылдың басында жекеленген музейлер көпшілік қауымның музейлер қорларын тіркеуге алудың ақпараттық жүйесі, музей заттарын орналастырудағы музейлердің материалдық ресурстарымен қоса таныса алатын бағдарламаларды игеру арқылы музейлердің ақпараттық кеңістігін кеңейтті. Олардың қатарында Далластың көр-

кемсурет музейінің MILAM, Карнегидің жаратылыс тарихы музейінің MARK IV, Нью-Йорк штаты музейінің INQUIRE, Британ өнер орталығының FOCUS, Принстон университетінің көркемсурет музейінің INFORMIX, Нью-Орлеанның тарихи коллекциясының MINISIS, Бостон балалар музейінің «The information system» бағдарламаларын атауға болады [3].

1977 жылы Детройт өнер институты 50 000 аса музей затын тіркеу, каталогтау, коллекция менеджментін жасауды қамтамасыз ететін, өнер, тарих, этнология және археология музейлеріне арналған, 85 категория бойынша нысаналарды жүйелейтін DARIS (Detroit art registration system) ақпараттық бағдарлама жүйесін жасаған. 1982 жылы бұл бағдарламаны Мичиган штатының 15 музейі қолданған, бағдарлама АҚШ-тың басқа өңірлерінде 1994 жылға дейін кең қолданыста болған. Осы кезеңде Индианапол балалар музейі CIIRS (Collection inventory information retrieval system), Юта штатының жаратылыстану тарихы музейі MIMS (Museum information and management system), Американың көркемсурет музейлерінің ассоциациясы ARTIS (Art museum association of America) деп аталатын музей заттарын тіркеу және коллекция менеджментін қамтамасыз ететін пакеттерін жасаған.

1980 жылдардың бірінші жартысында музейлердің ақпараттық жүйесі нарығымен айналасатын бірнеше компаниялар қалыптасты. Getty Trust ұйымы 1983 жылы АНIP (Art history information program) деп аталатын өнер музейлері коллекциясын ақпараттандыратын пакетті жасаған. 1984 жылы Getty Trust өнер музейлерінің қорлары мәліметтерін автоматтандыру мәселесі жөнінде халықаралық конференция ұйымдастырған. Getty Trust қазіргі таңда да өнер музейлерінің қор саласын ақпараттандырумен айналысатын жетекші ұйымдардың бірі болып табылады.

1981 жылы галерея, университет, корпоративті, жеке коллекциялардағы өнер туындыларын ақпараттандыру жүйесін қамтамасыз етумен айналысатын «Gallery systems» компаниясы құрылған. 1986 жылы компания Метрополитен музейінің XX ғасыр бөлімі базасында өнер музейлеріне арналған The Gallery systems және тарихи бағыттағы музейлерге арналған The museum systems атты арнайы пакеттер жасаған. 1991-1996 жж. «Gallery systems» өз ақпараттық бағдарламаларын Нью-Йорктің 70 галереясына, 25 музейіне енгізген. 1996 жылы «Gallery systems» «Digital Arts and science» корпорациясымен біріккен соң экспонаттар бейнесін жан-жақты көрсететін EmbARK пакеті жасал-

ған. «Gallery systems» клиенттерінің қатарында Метрополитеннен басқа, Смитсониян ұйымының музейлері, Детройт өнер институты бар.

1986 жылы құрылған «Questor systems» компаниясы музейлер мен архивтер, мемлекеттік ұйымдар, ірі корпорациялардың коллекцияларының мәліметтер базасын жасайтын көпкешенді, жоғары жылдамдықтағы ARGUS пакетін ұсынды. Қазіргі таңда ARGUS көмегімен 400-аға коллекцияны инновациялы ақпараттандырған.

1981 жылы құрылған «Willoughby associates» компаниясы коллекциялардың көлемі мен санына қарай қызмет ететін MIMSY және SNAP пакеттерін ұсынған. Қазіргі таңда компания 10 000-нан аса бейне көрсететін, 5,5 миллионнан астам музей затын қамтыған 700-ге жуық коллекцияны ақпараттандырған (<http://www.willo.com>) Сондай-ақ Калифорниялық Беркли университетінің MIP (Museum informatics project) пакеті барлық бағыттағы музейлердің коллекциясын ғаламтор жүйесінде ақпараттандыруға арналған бағдарлама жасаған, бұл жүйе қазірде кең қолданысқа ие (<http://www.mip.berkeley.edu>).

XX ғасырдың соңында 1990 жылдары әлем музейлерінің ақпараттық технология кеңістігінде маңызды орын алуына орай көпкешенді автоматтандырылған ақпараттық жүйе саласында жұмыс жасайтын компаниялар музей нарығына шықты. Солардың қатарында «Maden tech» компаниясы USAMS (Universal site artifact management system) музейлік версия пакетін ұсынған (<http://www.madentech.com>).

Музейлер жүйесіндегі цифрлы технологиялардың енгізілуі, музей экспонаттарын стандарттаудағы мультимедиялық қондырғылардың кең қолданысқа енуі, ғаламтор жүйесінде музейлік ақпарат, музейлік саяхат сайттарының жылдамдығының артуы қазіргі кезеңдегі музейлердің ақпараттық технология әлемінде өзіндік орын алып отырғанын дәлелдейді. Мультимедия қондырғылары мен ғаламтор жүйесінен көруге арналған музей заттарын өңдейтін жаңа цифрлы технологиялар кең қолданысқа түсті [3].

Әлем музейлері арасында ақпараттық алмасуды жүзеге асыратын маңызды пакеттердің бірі CIMI (Computer interchange of museum information) бағдарламасын MCN ұйымы 1990 жылы таратқан. Бұл бағдарлама академиялық ақпараттық тәжірибе алмасуға, музей ақпараттарын жүйелеуге, оның цифрлық бейнесін сақтауға бағытталған (<http://www.cni.org>). Арнайы ғаламтор жүйесі үшін CIMI бағдарламасы аясында CHIO (Cultural heritage information on-line) пакеті енгізілген, ол дүние жүзі елдері бойынша музей

ақпараттарын жүйелейді. CIMI пакеттерін тұтынушылар қатарында CHIN – Канада музейлері, RAMA – Еуропа музейлері, MDA – Ұлыбритания музейлері ұйымдары бар.

Getty АНП компаниясы өнер туындыларын, архитектура нысандарын, географиялық, тарихи-мәдени нысандар коллекциясын халықаралық стандарттау құжаттарын қамтамасыз етуді енгізген (<http://www.getty.edu>). Сондай-ақ музейлер коллекциясын стандарттау саласында CIDOC (International committee for documentation) ICOM (Халықаралық музейлер кеңесі), сондай-ақ 800-ден аса мүшесі бар VRA (Visual resources association, <http://www.vra.com>) қызметтерін атауға болады [4]. ICOM 1995 жылы музей заттарын сипаттауды басшылыққа алу бағдарламасын (<http://www.cidoc.icom.org>) енгізген.

Музейлер жүйесінде техникалық прогрестің дамуы музейлердегі қор жұмысын ұйымдастыру, музей заттарын есепке алу, тіркеу жүйесін жаңа заман талабына сай жетілдірді. Қазіргі заманда жаңа көзқарастарды жүзеге асыру жолына түскен музейлер идентификация, консервация және ағартушылық міндеттерінің дәстүрлі көлемінен шығып, қоғам мен қоршаған орта өміріне, ғылыми-ақпараттық өмірге қызу араласып, өз аясын кешенді бағдарламаларды жүзеге асырумен кеңейту керек.

Қазіргі заманғы музей ісінде музей құндылықтарының интерпретациялануы және интеграциялануы, сондай-ақ әлемдік ақпараттық кеңістікте орналасуы маңызды болып табылады. Бұл тұрғыда ҚР Орталық мемлекеттік музейі отандық құндылықтарды әлем деңгейінде насихаттау мақсатында ЮНЕСКО жасаған «Бүкіләлемдік мұра торламасы» (сеть) жобасы ауқымында «Heritage Net Central Asia» жобасын, «Museolog» (Музеолог) бағдарламаларын іске қосып қана қоймай, отандық музейлер ішінде қор өңдеу бағдарламаларын ендіруде көшбасшы мекеме болып отыр.

Музеолог еркін бағдарламалық жасақтама Орта Азияның бас музейлері жүзеге асырған жобасының қорында 1998 жылы ЮНЕСКО әзірледі. Алматыдағы ҚР Орталық Мемлекеттік музейі және Қырғызстандағы тарихи музей бағдарламалық жасақтаманы Еуропалық одақтың IST зерттеу және дамыту жөніндегі бағдарламамен қаржыландырылған жобаның шеңберінде тестілеуге арналған тірек орыны болды. Бұл жоба Орталық Азия елдерінің тарихи, мәдени және табиғи мұралары жөніндегі виртуалды музейлердің коммуникациялық желісі.

2002 жылдан бастап бағдарламалық жасақтама Коммуникация және Ақпарат бағдарламасының шеңберінде Алматыдағы ЮНЕСКО Кластерлік кеңсесінің қолдауында болды. Музеолог – музейлер топтамаларының ақпараттық каталогын, яғни электронды каталог жасауға негізделген компьютерлік бағдарлама. Бұл құралдың көмегімен музей төмендегі тапсырмаларды жүзеге асырады: музей қорындағы топтамаларды сақтау; топтамаларды басқару мен есеп алу; қоғамның топтамаларды көруін қамтамасыз ету; басылымдардың жариялануы.

Музеологтың басқа бағдарламалардан айырмашылығы: біріншіден, заттарды мәтіндік жазбалар арқылы ғана сипаттамайды, сонымен қоса кескіндердің шектеусіз саны арқылы сипаттағайды; екіншіден, бір сипаттау жүйесіне топтамаларды басқарушы мәліметтерді (экспонат қозғалысы, қайта жөндеу, сақталғандығы жайлы мәліметтер), әртүрлі мәдени мұралар санатына қатысты топтамалар сипаттамасының мәліметтерін енгізуге көмектеседі. Әсіресе: археологиялық артефактілер; жаратылыстану-ғылыми пәндер; этнографиялық, мәдени қызығушылық танытатын бейнелеу және декоративті-қолданбалы өнер пәндері; үшіншіден, бұл бағдарламаны тек қана музей қызметкерлері ғана емес, сонымен қатар оқу тәртібінде бағдарламаны қолдана алатын кез-келген Интернет қолданушысы да пайдалана алады [7].

Қазіргі заманғы музейлер жүйесінде техникалық прогрестің дамуы музейлердегі қор жұмысын ұйымдастыру, музей заттарын есепке алу, тіркеу жүйесін жаңа заман талабына сай

жетілдірді. Музей қорларының құндылықтарын цифрлау арқылы әрбір экспонатты жоғары сапалы өңделген 3D форматта танысуға болады, әрі электронды каталогтау әлем құндылықтарын көпшілікке қолжетімді ету процесін іске асырады. Қазіргі заманғы музейлер PR-технологиялар (ағылшын *public* – қоғамдық, *relations* – қатынас, байланыс) көмегімен қоғаммен байланысты белсенді түрде жүзеге асырып, әртүрлі ортаның музейге деген талпынысын арттыру мақсатында кешенді іс-шараларды атқаруда.

Автоматтық ақпараттық жүйенің арқасында музей ісінде түрлі коллекциялардың электронды қорын толтыру ісі алға жылжып, қарқынды дамып келеді. Музей базасындағы мұндай оңтайландыру ісі мамандардың керекті коллекцияның паспортын дұрыс анықтауына да мүмкіндік туғызады.

Қазіргі таңда музей ісінің барлық бағыттарына PR-технологияларды ендіру арқылы ауқымды электронды экскурсты жүзеге асырып отырған ақпараттық кеңістіктегі ірі виртуальды музейлер жүйесіне өтуге болады. Соның негізінде музей экскурсиясын да виртуалдандыру қалыптасады [1].

Әлемнің бәсекеге қабілетті, дамыған елдерінің басым бағыттардың бірі инновациялық нанотехнологияларды қоғамның барлық саласында қолданысқа енгізуден көрінеді. Мемлекеттің қарқынды дамуында, еліміздің мәдени құндылықтарын әлем құндылықтары қатарында көрсетуде, ақпараттық музейлерді дамытудың шешуші рол атқаратыны сөзсіз. Бұл ХХІ ғасыр музейлері жолға қойып отырған инновациялық қадам.

Әдебиеттер

- 1 Қакабаев Б. Формы экспозиционно-выставочных работ в современных условиях // Труды Центрального музея. – Алматы: Ғылым, 2004.
- 2 Музей в цифровую эпоху «Интермузей-2014». Журнал «Музей». – №7/2014. – С. 81.
- 3 Музей и новые технологии / под ред. Никишина Н.А. – М., 1999.
- 4 Ноль Л.Я. Компьютерные технологии в музее. – М., 1999.
- 5 Ноль Я.Л. Информационные технологии в деятельности музея. – СПб., 2007.
- 6 Пешков Ю.М. Из истории компьютеризации музеев США // Труды Центрального музея. – Алматы: Ғылым, 2004. – С. 48-53.
- 7 Свободное программное обеспечение. Приложения для образования, культуры и доступа к информации: Учебное пособие. Автор/создатель: Калима Туенбаева, Жанат Куленов, Шынар Когабай. Кластерное бюро ЮНЕСКО в Алматы/Казахстан. – Алматы, 2009.
- 8 Сокровища музея императорского дворца. Гугун. – М.: Издательство «Наталис» Рипол Классик, 2007.
- 9 Чинколл Р. Музейная каталогизация и ЭВМ. – М: Мир, 1983.

References

- 1 Kakabaev B. Formy jekspozicionno-vystavochnyh rabot v sovremennnyh usloviyah // Trudy Central'nogo muzeja. – Almaty: Fylym, 2004.
- 2 Muzej v cifrovuju jepohu «Intermuzej-2014». Zhurnal «Muzej». – №7/2014. – S. 81.
- 3 Muzej i novye tehnologii / pod red. Nikishina N.A. – M., 1999.
- 4 Nol' L.Ja. Komp'yuternye tehnologii v muzee. – M., 1999.
- 5 Nol' Ja.L. Informacionnye tehnologii v dejatel'nosti muzeja. – SPb., 2007.
- 6 Peshkov Ju.M. Iz istorii komp'yuterizacii muzeev SShA // Trudy Central'nogo muzeja. Almaty: Fylym, 2004. – S. 48-53.
- 7 Svobodnoe programmnoe obespechenie. Prilozhenija dlja obrazovanija, kul'tury i dostupa k informacii: Uchebnoe posobie. Avtor/sozdatel': Kalima Tuenbaeva, Zhanat Kulenov, Shynar Kogabaj. Klasternoe bjuro JuNESKO v Almaty/Kazahstan. – Almaty, 2009.
- 8 Sokrovishha muzeja imperatorskogo dvorca. Gugun. – M.: Izdatel'stvo «Natalis» Ripol Klassik, 2007.
- 9 Chinkoll R. Muzejnaja katalogizacija i JeVM. – M: Mir, 1983.